DOI: 10.5281/zenodo.5725732
CZU: 7.025.4

Acentrice

Inginer chimist, expert restaurator textile la Muzeul Național al Țăranului Român din București. Domenii de preocupare: conservare-restaurare piese textile de proveniență etnografică. 2009–2016 apariții cu articole de specialitate în *Buletinul anual* (*Restituțio*) editat de Muzeul Național al Satului „Dimitrie Gusti" 2018–2021, prezentare în cataloage de expoziție a bunurilor culturale restaurate, expuse în cadrul saloanelor de profil, organizate la Muzeul Național al Literaturii Române și Muzeul Olteniei Craiova.

Cristina Lucia MARCHIDAN

RESTAURARE ASCUNSĂ SAU PARTEA NEVĂZUTĂ A LUCRURILOR

În cursul procesului de restaurare a bunurilor culturale mobile se are în vedere respectarea unor principii, printre care și acela al Lizibilității Intervențiilor. Aceasta înseamnă că toate intervențiile asupra obiectului, din punct de vedere al naturii, poziționării, completării zonelor lacunare etc., să se poată observa fie prin examinare directă, fie prin intermediul documentației din dosarul de restaurare. Este vorba însă de observarea atentă, exersată, a ochiului avizat al specialistului. Intervenția are rol de stabilizare a obiectului, se integrează cât mai discret în zona degradată, folosind tehnici și materiale cât mai compatibile cu cele originale, identificate riguros.

O serie de intervenții însă rămân neobservabile, poziția în care ele sunt plasate în cadrul etalării bunului cultural nu facilitează vizualizarea lor. Exemplific cu intervenții la capacele și traversele de lemn din spatele icoanelor, căptușeli și dubluri ale pieselor textile, mecanisme din carcasele ceasurilor, polițe și sertare din componența mobilierului sau refacerea cusăturilor pe cotorul unei cărți. Le-am numit pe acestea „ascunse", dar subliniez că ele sunt esențiale pentru stabilitatea obiectului și sunt realizate cu același profesionalism ca și cele poziționate mai „la vedere".

Un asemenea tip de restaurare am realizat în urmă cu 2 ani, când Muzeul Național al Țăranului Român (MNȚR) a participat cu câteva piese din patrimoniul pe care-l deține la organizarea expoziției „Ferdinand și Maria. Regii Marii Uniri" la sediul Muzeului Național de Artă al României (MNAR). Au fost solicitate pentru etalare bunuri culturale originale, aparținând odinioară cuplului regal. Cum două oprege aflate la MNȚR erau foarte asemănătoare cu cel care apărea în vestimentația purtată de principesa Maria în tabloul semnat de Tini Rupprecht (datat 1901 și aflat în patrimoniul MNAR), ele au fost selectate pentru etalarea unei ținute similare. Opregele sunt un gen de șorțuri ce se poartă prinse în talie peste cămașa lungă, în față și la spate sau numai la spate.

Prezint în continuare câteva detalii referitoare la „oprege", așa cum apar în literatura de specialitate: „Opreg cu ciucuri, piesă de costum purtată de femei în unele zone din România din Peninsula Balcanică și în bazinul Mediteranean. (...) Din punct de vedere morfologic, piesa apare în două variante; a) opreg – țesătură dreptunghiulară, numită „petec" cu franjuri scurte, decorată cu alesături în culori închise, purtată în regiunile muntoase ale Hațegului; b) opreg

– țesătură îngustă cu ornamente policrome în tonuri vii combinate cu fir, având ciucurii, „chițelele" lungi până la marginea de jos a poalelor, purtat în Banat. Dimensiunile „peteculu" diferă: foarte îngust în Hațeg și pe Valea Bistrei, foarte lat în Valea Jiului și Valea Almăjului. Compoziția decorativă a „petecului" și a franjurilor sunt un indiciu de recunoaștere a zonei. Fetele poartă oprege cu franjuri în față și în spate: după căsătorie partea din față a poalelor se acoperă cu o catrință [1].

Petecul a constituit partea decorativă de bază, ornamentica acestuia variind de la simple dungi, numite „vergeturi", spre romburile dominante pe opregele purtate de femeile tinere. Fiind țesut din păr, suprafața „petecului" prezintă o anumită consistență, aplicarea de alesături cu fir, va contribui și mai mult la soliditatea opregului. Decorul este lucrat de obicei în verde, roșu, albastru și roz, la care se adaugă firul de argint sau de aur. Predominanța unora dintre aceste culori stă în strânsă legătură cu vârsta femeilor care le poartă. Ciucurii sau franjurile nu fac altceva decât să dea răspuns culorilor folosite la alesul „petecului", piesa în întregime realizând un ansamblu coloristic armonios [2].

Cum a ajuns o femeie de rang nobiliar atât de înalt ca cel al Mariei (printre altele, nepoată a reginei Victoria, principesă moștenitoare a României prin căsătoria cu principele moștenitor Ferdinand, nepot de frate al Regelui Carol I) să poarte piese de port țărănesc? Răspunsul apare ca o poveste.

Primul costum popular românesc primit de Regina Maria (1875–1932) a fost cadoul oferit de Regele Carol I al României, în timpul vizitei acestuia în Marea Britanie, în toamna lui 1892, cu ocazia logodnei Mariei cu Ferdinand de Hohenzollern Sigmaringen (1865–1927), nepotul lui de frate, proclamat moștenitor al tronului regatului român în 1889. Relatarea acestui moment apare în scrierile memorialistice ale reginei, după cum urmează:

„Regele Carol adusese logodnicei nepotului și surorilor ei prea frumoase costume țărănești; era singurul lucru palpabil, ce-l aveam din acea

Fig. 1. Tablou de Tini Rupprecht. *Principesa Maria purtând peste cămașa lungă un opreg bănățean,* 1901.

Fig. 2. Similitudinea cu piesele de la MNȚR. Opregul de față, pe manechin; Opregul de față, pe suport plan, în laborator.

Fig. 3. Oprege originale, de factură etnografică, din zona Banat (din colecția personală a muzeografului drd. Silviu Ilea).

- cel pe fond negru, cu „petecul" realizat pe suport de catifea, datat în perioada interbelică. Ornamentica geometrică este lucrată manual, folosind „cusătura în punct" (bizantină), cu fir metalic auriu.

- cel pe țesătură lucrată în 4 ițe, datat în a doua jumătate a sec. al XIX-lea. Ornamentica este realizată complex, parte pe războiul de țesut prin tehnica alesului cu mâna, parte lucrată ulterior țeserii, aplicând „cusătura în punct" cu fir metalic.

Am răsucit partea din dreapta a pieselor pentru a evidenția dosurile „petecelor", care rămân nedublate de vreo țesătură cu rol de căptușeală.

Totodată, imaginea prezintă „petecele" în forma unor patrulatere cu unghiuri drepte, formă specifică pieselor țărănești de acest tip.

țară a „Răsăritului cel apropiat". Erau minunat cusute cu fir și mătase și ne găteam adesea cu ele, pentru plăcerea celor doritori să afle în ce fel de țară mă duceam; dar nu știu dacă acele podoabe atât de pitorești făceau să le răsară în minte o imagine mai clară a hărții Europei" [3].

Cu 23 de ani în urmă, principele Carol I îi dăruise și celei care avea să-i devină soție, un frumos costum popular, astfel că și regina Elisabeta avusese o experiență asemănătoare. Ambele regine au fost atrase de tradițiile populare din țara de adopție și au iubit costumele populare. Regina Elisabeta era pasionată de lucru de mână, precum broderii și dantele, a cunoscut mare parte din meșteșugitele țesături și ornamente lucrate de țărăncile române, a purtat cu mândrie hainele tradiționale ale românilor, le-a adus astfel în atenția lumii. Regina Maria s-a alăturat fără rezerve acestui demers.

Se produsese la mijlocul sec. al XIX-lea un puternic curent de întoarcere spre trecut, o revenire la costumul și vechile datini românești. „Se pune preț pe frumusețile țării, comorile de artă națională, farmecul basmelor și armonia cântecelor bătrânești" [4]. În acest climat cu accente naționalist-patriotice, „Prințul Carol era atras de veșmintele tradiționale, de pitorescul... și convingerea cu care ele erau purtate în comunitățile sătești. Aceste costume au devenit piese cu greutate între cadourile pe care le făcea familiei sau capetelor încoronate ale Europei... Regina Elisabeta le-a adoptat cu entuziasm la diverse ocazii festive, la recepții și baluri solicitând invitatelor purtarea vechiului și frumosului costum țărănesc" [5].

La rândul ei, regina Maria a promovat în continuare costumul popular din diferite zone etnografice ale României, cu care apărea îmbrăcată atât în zilele obișnuite dar și cu ocazii speciale. Considera că portul popular se potrivea bine și copiilor ei, care apar în multe poze costumați în țărăncuțe și ciobănași. „Totdeauna imaginativă și inspirată, principesa Maria purta costumul popular în chip foarte personal, adaptând piesele după gustul său. Astfel, ea nu-și va așeza niciodată marama de borangic peste păr, ca un văl, așa cum făcea regina Elisabeta, urmând moda țărăncilor, ci și-o va înfășura strâns în jurul capului și pe frunte, aproape ca pe un turban, lăsând să-i atârne marginile pe spate, ca o mantilă" [1].

Această cochetărie a Mariei e preluată și de doamnele de la Curtea Regală, ceea ce încurajează apariția atelierelor care realizează costume unicat, de inspirație etnografică, în care abundă

ornamentica din firul metalic de calitate. Este adaptarea costumului țărănesc la îmbrăcămintea cultă, purtată cu accesorii prețioase (salbe cu trei șiraguri de galbeni, diademe cu țechini din pandantive, paftale).

Se modifică și croiala și materialele; opregele purtate de principesa Maria nu au „petecul" sub forma comună a unui dreptunghi și nu sunt atât de aspre ca originalele țărănești, croiala urmărește liniile ușor rotunjite ale șoldurilor și taliei, accentuând feminitatea piesei (Foto. nr. 2). Dosul „petecului" este dublat cu saten țesut din fire de bumbac fin și mătase, cu tușeu plăcut (Foto nr. 9). Țesătura ornamentală nu este așa rigidă și robustă ca în variantele etnografice, în care se folosea mucavaua drept material de umplutură, sub broderia bizantină (Foto nr. 8).

Și în privința cămășilor „reinterpretate" purtate de Maria sunt vizibile diferențe: tăietura de pe mijlocul pieptului este adâncită, lăsând la vedere marginea superioară a furoului lucios de mătase, lucrat manual, deosebit de îngrijit.

Fig. 4. Principesa Maria la 16 ani, îmbrăcată în costumul - cadou primit de la regele Carol I, unchiul logodnicului său.

Mânecile sunt croite larg, întreaga cămașă este amplă, lejeră, materialele folosite sunt subțiri, vaporoase. (Foto. nr. 6). Aceste ținute se completează cu ciorapi subțiri și încălțăminte de oraș.

Purtarea acestor veșminte este privită de regina Maria ca o evadare din rigiditatea protocolului de la Curte: „acelea erau zile însemnate cu o slovă roșie, când puteam să ne schimbăm hainele de gală și să ne îmbrăcăm în portul de la țară și când ne era îngăduită, în sfârșit, iluzia unei plăceri în locul neînduplecatelor îndatoriri regale". Acest episod are loc cu ocazia unei excursii în Deltă, plănuită de regele Carol I, consemnată de regină în memoriile publicate [3].

Cum au ajuns aceste piese la MNȚR? Povestea e mai scurtă, dar bine documentată. În calitate de principesă, Maria a participat împreună cu regina Elisabeta la o serie de acțiuni caritabile, ca donația făcută Muzeului Etnografic, de Artă Națională, Artă Decorativă și Artă Industrială, înființat prin Decretul Regal nr. 2.777 din 13 iulie 1906, condus de la 1 octombrie 1906 de Alexandru Tzigara – Samurcaș. Astfel, în registrul muzeului apar consemnate la data de 01.05.1907 un număr de cinci oprege primite din partea principesei și îmbrăcăminte purtată de regele Carol în copilărie, oferită din partea suveranei. Opregele au rămas de atunci în patrimoniul muzeului ce va deveni, în timp, actualul MNȚR, iar piesele donate de regina Elisabeta au fost transferate Muzeului Militar Național „Regele Ferdinand I".

La data actului de donație, principesa Maria avea vârsta de 32 de ani și era mamă a patru copii.

Revenind la opregele pe care le-am restaurat, detaliez mai jos câteva aspecte importante. Starea de conservare a acestor piese, opregul de față – D 4849 și opregul de spate – D 4848, reprezentative pentru zona Banatului, lucrate într-un atelier orășenesc, la sfârșit de secol XIX, nu era corespunzătoare etalării. Efectele uzurii erau ușor de identificat pe dublura părților superioare; țesătura albă de atlas (urzeală – mătase, bătătură – bumbac) era îngălbenită, ușor pătată și parțial extrem de fragilizată, cu fire de mătase lipsă pe toată lățimea, mare parte din

Fig. 5. Opregul principesei Maria în alte două ținute inspirate de portul țărănesc, 1898. Sunt vizibile câteva paftale aplicate pe opreg.

Fig. 6. Croiala cămășii cu decolteu adâncit.

firele de bătătură glisând liber. În zona franjurilor lungi se observa patina la firele metalice, iar la unele de lână, atacate biologic anterior, se constatau fragilizări și chiar ruperi, cu lipsa materialului. Faptul că firele metalice apar ușor terne, patinate, dar necorodate este datorat prezenței argintului și aurului în compoziția acestora. Și la copcile și anourile argintii se observă același aspect. Tipul firelor metalice este bandă răsucită pe miez textil. Fețele ornamentate ale opregelor, țesute în 4 fire, cu motive geometrice tip romburi, alese din fire de lână și metalice (contur romburi albastre – Au, fondul alb – Ag) sunt de un rafinament evident.

Pentru stabilizarea dublurii din atlas de pe dosul opregelor, am intervenit prin consolidare

Fig. 7. Ținuta expusă în 2019. Piesele costumului expus au făcut parte din garderoba reginei Maria. Au fost etalate opregele restaurate.

Fig. 8. Detaliu pentru identificarea ornamenticii, cromaticii și parțial a degradărilor, pe opregele restaurate ulterior.

Fig. 9. Detaliul unei porțiuni de dublură a „petecului" de față înaintea restaurării.

Fig. 10. Detaliul aceleiași porțiuni de dublură a „petecului" de față după restaurare.

pe un suport de saten de bumbac alb, folosind cusătura restauratorului. Pentru a realiza aceasta am desprins parte din cusăturile laterale și bridele originale iar la final am remontat toate elementele componente, plasate adecvat, conform confecției originale.

Prezint detalii ale zonei de dublură puternic destabilizate (Foto nr. 9) și apoi consolidate (Foto nr. 10) din opregul purtat pe partea din față a costumului. Dosarul de restaurare cuprinde atât imagini foto cât și digitale, care documentează amănunțit etapele de lucru. Precizez că pe ambele oprege, acest tip de degradare, cu flotarea firelor de bumbac eliberate din țesătură între marginile laterale ale piesei (doar jumătate de „petec" în poze) este asemănător atât cantitativ, cât și calitativ. De aceea, am considerat relevante imaginile selectate pe o singură piesă.

Concluzii. Intervenția efectuată a stabilizat piesele și, ceea ce este foarte important, a contribuit major la declanșarea procedurii de clasare. Bunurile culturale mobile D 4848 și D 4849 au fost clasate în categoria juridică Tezaur, conform OM 2573/05.02.2020, prin certificatele de clasare 6319/11.08.2020 respectiv 6320/11.08.2020.

Observație: Imaginile din Foto nr. 1, 4, 5 și 6 aparțin domeniului public.

Referințe bibliografice:

1.*** *Arta populară românească*, Academia Republicii Socialiste România, Institutul de Istoria Artei, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1969.

2. Stoica, Georgeta, Petrescu, Paul, Bocșe, Maria, *Dicționar de artă populară*, București: Editura științifică și enciclopedică, 1985.

3. Maria, Regina României, *Povestea vieții mele,* București: Editura Eminescu, 1991.

4. Alexianu, Alexandru, *Mode și veșminte din trecut,* Vol. II, București: Editura Meridiane, 1987.

5. Ene, Maria Camelia, *Stilul național în artele vizuale. Artele decorative*, București: Editura Noi Media Print, 2013.

Restaurare ascunsă sau partea nevăzută a lucrurilor

Rezumat. Este prezentat parcursul a două piese textile, oprege, aflate în patrimoniul Muzeului Național al Țăranului Român din București, donate în 1907 chiar de principesa Maria, căreia îi aparținuseră. Piesele trebuiau să fie etalate în cadrul unei expoziții omagiale intitulată „Ferdinand și Maria. Regii Marii Uniri", dar starea lor de conservare era inadecvată acestui demers. După restaurarea pieselor, acestea au fost înfățișate pentru prima oară publicului, în formă stabilizată. Ulterior au fost clasate în categoria Tezaur.

Cuvinte-cheie: Textile, oprege, restaurare, regina Maria, Muzeul Național al Țăranului Român.

Hidden restoration or the invisible part of things

Abstract. It is presented two textile pieces „oprege", existent in the patrimony of the National Museum of the Romanian Peasant from Bucharest, donated in 1907 by Princess Mary herself, to whom they had belonged. The pieces were to be displayed in a homage exhibition entitled „Ferdinand and Mary. The kings of the great union", but their state of preservation was inadequate for this approach. After the restoration of the pieces, they were presented for the first time to the public, in a stabilized form. Later they were classed in the Treasure category.

Keywords: textiles, oprege, restoration, queen Mary, National Museum of the Romanian Peasant.